

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی به روش ویلیام رومی

افشین کاوسی^۱، مهدی سنجری^۲

^۱ کارشناسی، آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش شهرستان درمیان، آموزشگاه شهید حیدر خسروی هندوالان

Afshin1380138@gmail.com

۰۹۱۵۷۲۰۲۴۸۲

^۲ کارشناسی، آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان

اداره آموزش و پرورش شهرستان درمیان، آموزشگاه شهید حیدر خسروی هندوالان

MehdiVsJV@gmail.com

۰۹۹۱۴۷۸۲۵۳۱

چکیده

هدف ما در این مقاله این است که به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی که شامل: متن، تصاویر، فعالیت ها بپردازیم و این کتاب را از جهت فعال و غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی بسنجیم. این کتاب تالیف ۹۶-۹۷ می باشد. جامعه ی مورد مطالعه ما در این پژوهش، کتاب مطالعات پنجم ابتدایی است. صفحات، تصاویر، فعالیت ها و در کل نمونه ها به صورت تصادفی طبق نظر ویلیام رومی مورد بررسی و تجزیه تحلیل قرار گرفت. روش تجزیه و تحلیل به صورت توصیفی است. وسیله جمع آوری اطلاعات نوشته های مبتنی بر روش ویلیام رومی است که بر اساس مبانی نظری تهیه شده است. نتیجه ای که از تحلیل به دست آمده نشان میدهد که متن کتاب مطالعات پایه پنجم ابتدایی با ضریب درگیری ۰/۰۲۰ متنی غیر فعال و غیر پویاست و بیشتر به بیان مطالب و ارائه اطلاعات میپردازد و کمتر دانش آموزان را به فعالیت وا می دارد. تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی با ضریب درگیری ۰/۸۱ نشان دهنده اعتبار داشتن تصاویر است به نحوی که زمینه مناسبی برای یادگیری مهیا می سازد. و دانش آموزان را به تفکر و پژوهش دعوت می کند. فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۳/۴ بیانگر فعالیت محور بودن کتاب می باشد که فقط فراگیران را به انجام فعالیت های متعدد فرا میخواند.

واژگان کلیدی: مطالعات اجتماعی، پایه پنجم، فعال، غیرفعال، ویلیام رومی

مقدمه

ما در این پژوهش به بررسی کتاب درسی پرداختیم. و از آنجایی که کتاب های درسی از مهم ترین منابع یادگیری در نظام آموزشی متمرکز ایران هستند و جزء اصلی برنامه درسی مدارس هستند. تحلیل و بررسی کتاب های درسی کار مفیدی است چرا که هم معلمان و هم دانش آموزان به طور مستمر و زیاد از آن استفاده می کنند و این بررسی و نتایج به دست آمده از آن بر یادگیری دانش آموزان موثر است. از دیگر نتایج مطالعه و بررسی کتاب های درسی این است که بعضی از مشکلات یادگیری دانش آموزان با برنامه درسی را آشکار می سازد و کمک میکند که مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در کتاب عنوان شود. تعیین محتوای درسی از مسائل بسیار مهم در نظام های آموزشی و درسی به شمار میرود.

گنجاندن مطالعات متعدد کتاب های درسی، یادگیری سطحی، محتوای غیر فعال، عدم توجه به کاربردی بودن مطالب کتاب های درسی و توجه بیش از حد به کسب نمره، همواره از مسائل عمده در نظام آموزش و پرورش کشور ما بوده اند. در نظام های آموزشی که هدف آنها بالا بردن نمرات دانش آموزان است، آنچه باید به آنها آموخته شود مورد غفلت قرار می گیرد. (اکبتیج ۱۹۹۱ ، به نقل از نوریان ۱۳۸۷)

نظام آموزشی کشور ما یک نظام متمرکز است و برنامه ی درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده میشود. بنابراین با توجه به وسعت کشور، تنوع اقوام و مشکلات ناشی از آن (مثل دو زبانه بودن دانش آموزان) ضرورت دارد که کتاب های درسی با دقت کافی و درحد امکان عاری از هر عیب و نقصی و مطابق با اهداف تبیین شوند.

انتخاب محتوا از نظر سیلور و همکاران را اینگونه بیان نموده اند: « محتوا باید مفاهیم اساسی یک رشته یا موضوع درسی را مجسم کند، روش های تحقیق اجرا شده در رشته ی علمی را مشخص کند؛ قدرت تحلیل دانش آموزان را تحریک کند و آنها را به تفکر وا دارد و در عین حال ، قابل درک هم باشد.»

انتخاب محتوا به این پرسش پاسخ می دهد که چه چیز باید آموخته شود؟ از این رو نقش کتاب درسی ، فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش آموزان از طریق فرایند یاددهی یادگیری است.

یادگیری در دوران کودکی از حساسیت ویژه ای برخوردار است ؛ زیرا این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی تاثیر دارد و این دوره و یادگیری های آن مقدمه ای برای دستیابی به ظرفیت های بعدی خواهد بود. بنابراین هر گونه تعلل در تدوین و تالیف منابع یادگیری این دوره و آموزش های خاص آن، پیامد های دائمی به همراه خواهد داشت و در این میان برای تغییر و تعدیل رفتار فراگیران نقش اساسی بر عهده آموزش و پرورش است. (رضایی ، ۱۳۸۵)

آموزش و پرورش بستر توسعه انسانی است و توسعه انسان کلید توسعه اقتصادی و اجتماعی است: رهبران فکری جامعه باید به این نکته باور داشته باشند و برای رسیدن به توسعه انسانی برنامه ریزی صحیح و علمی و هدف دار و اقدامات عملی انجام دهد. (علیرضایی ، ۱۳۸۵)

از آنجایی که برنامه ریزی، تدوین ، تفسیر و روز آمد کردن کتب درسی یکی از الزامات نظام آموزشی است، تحلیل و بررسی علمی آن اهمیت خاصی پیدا می کند. تحلیل محتوا یک روش تحقیقی است که به صورت منظم و عینی به توصیف مقداری محتوای آشکار ارتباطات می پردازد. در این روش پیام ها و یا اطلاعات به صورت منظم ، کد گذاری و به خوبی طبقه بندی میشوند تا پژوهشگران بتوانند به صورت کلی تجزیه و تحلیل کنند. (دالور، ۱۳۸۶)

تکنیک ویلیام رومی یکی از روش های تحلیل متن و تصاویر و فعالیت های کتاب درسی است. در ادامه به روش ویلیام رومی که در تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به کار گرفته شده ، اشاره خواهد شد و نتایج به دست آمده را شرح خواهیم داد. سرعت بسیار زیاد پیشرفت فناوری در قرن ۲۱ و فاصله فزاینده بین کشور های پیشرفته صنعتی و کشور های جهان سوم این پرسش را مطرح کرده که چرا جهان به دو گروه تقسیم شده است : گروه تولید کننده و گروه مصرف کننده.

پاسخ به این پرسش را باید در نظام آموزش پرورش کشور های جهان سوم جستجو کرد. اهمیت مسئله در از میان برداشتن این فاصله است یعنی رسیدن به مرز هایی که بتوان همانند کشور های پیشرفته صنعتی جهان از ظرفیت تولیدی بهره مند شد. این کار جز با دگرگون کردن نظام آموزشی و جانشین ساختن آن با یک نظام موثر و کارآمد امکان پذیر نیست.

در دهه های اخیر تغییراتی مهم در برنامه ها ، نظام آموزشی و به تبع آن در تهیه و تنظیم کتاب ها و سواد آموزشی صورت گرفته است که این تغییرات برای شرکت دادن دانش آموزان در فعالیت های آموزشی بوده است. چرا که تصور می شود دانش آموزان مصرف کنندگان بی چون و چرای اصلاحات آموزشی به حساب می آیند و قطعا انجام تغییرات در کتاب های درسی و انجام اصلاحات در ابعاد گوناگون آموزشی تاثیر گذار است. با توجه به اهمیت نقش برنامه ی درسی و کتاب در پیشرفت امر آموزشی ، کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به عنوان یکی از محتوا های آموزشی برنامه ی درسی در دوره ابتدایی جهت بررسی و تحلیل علمی انتخاب شده است.

تحلیلی که در این باره انجام داده ایم که آیا محتوای متن، تصاویر و فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به جنبه های فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی توجه دارد؟

تحلیل محتوا یکی از مهم ترین روش های پژوهش در علوم اجتماعی و به ویژه در ارتباطات است اما در سایر رشته های علوم انسانی از جمله علوم تربیتی نیز به کار می رود (کرپندروف، ۱۳۹۰). برلسون تحلیل محتوا را یک فن پژوهشی برای توصیف عینی و کمی ظاهر محتوای رسانه ی ارتباطی تعریف می کند. (برلسون ، ۱۹۵۹، به نقل از کرپندروف ، ۱۳۹۰).

تحلیل محتوا را می توان یک روش منظم برای توصیف محتوای کتاب ها و کانون برنامه درسی و یا مقایسه پیام ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه ی درسی تعریف کرد. یافتن نسبت بین اهداف و محتوا به منظور بهبود محتوای موجود ، علت اصلی تحلیل محتواست. اما موضوع به همین جا ختم نمی شود. محتوا دارای عناصر متعدد و پیچیده ای است ، ضمن آن که جنبه های مختلفی را نیز در بردارد. از این رو یکی از دلایل تحلیل محتوا تشخیص این عناصر و آن جنبه هاست. مسلما در صورتی که اجزای مختلف محتوا شناخته شده و دسته بندی گردد ، درک آن آسان تر و مقدور تر و انتقال آن راحت تر خواهد بود.

ویلیام رومی یکی از صاحب نظران تعلیم و تربیت کتاب خود را به نام « تکنیک های پژوهشی در آموزشی علوم» را در سال ۱۹۸۶ ارائه کرد. روش او چنان که خود او معتقد است یک روش تحلیل کمی است ، که به توصیف عینی و منظم محتوای اشکارمطالب درسی و آزمایشگاهی می پردازد. مراحل اصلی تحلیل محتوا عبارت اند از: تعیین هدف، نمونه گیری ، رمز گذاری ، و مقوله بندی ، طبقه بندی مقوله ها ، ارزیابی عینی طبقه ها. درباره هدف روش تحلیل محتوای ویلیام رومی می توان گفت که هدف آن بررسی این موضوع است که آیا کتاب یا محتوای مورد نظر، دانش آموزان را به طور فعال با آموزش یادگیری درگیر می نماید؟ به عبارتی دیگر هدف این است که بسنجیم آیا کتاب به شیوه فعالی ارائه و تدوین شده است یا خیر؟ درباره نمونه گیری نیز همانند سایر روش های دیگر پژوهش، اگر جامعه آماری وسیع باشد می توان دست به نمونه گیری زد و چنان چه جامعه آماری مورد نظر وسعت چندانی نداشته باشد ، می توان از تمام جامعه به عنوان نمونه استفاده کرد.

در مرحله سوم محتوا کد گذاری و مقوله بندی می شود که ویلیام رومی برای تحلیل محتوای کتاب های درسی ابتدا محتوا را به سه قسمت متن کتاب درسی ، تصاویر و سوالات تقسیم می کند و سپس برای هر قسمت مقوله هایی را تعریف می کند. درباره قسمت اول یعنی متن کتاب درسی ده مقوله تعریف می کند. در ارتباط با قسمت دوم یعنی تصاویر چهار مقوله و در مورد قسمت سوم ، سوالات، چهار مقوله کدگذاری می شود. مهم ترین اصل در مقوله بندی این است که تحلیل گر از یک سو باید متغیرهایی که با آنان سروکار دارد را به وضوح تعریف نماید و از سوی دیگر باید شاخص هایی که اطلاعات محتوا بر اساس آن در مقوله قرار می گیرند تعریف کند. درباره روش ویلیام رومی می توان اظهار داشت که در این اصل تا حد زیادی مراعات شده است و مقوله ها منعکس کننده ی هدف پژوهش هستند. برای اثبات آن می توان مثالی از مقوله های آمده شده در روش وی را ذکر کرد.

در قسمت تصاویر اگر به مقوله دوم توجه شود : از فراگیر خواسته شده که با استفاده از مفروضات داده شده، فعالیت یا آزمایشی را انجام دهد. ملاحظه می شود که در این مقوله تحرک و فعالیت و انجام کار برای فراگیر مطرح است. این مقوله را ویلیام رومی جز مقوله های فعال آورده است. با دقت در این مقوله مشخص می شود که با هدف پژوهش که سنجش ارائه ی محتوای فعال است ، کاملا هماهنگی دارد. این اصل درباره ی سایر مقوله ها نیز مطرح است و می توان آن را به سایر مقوله ها تعمیم داد. در مرحله چهارم طبقه بندی مقوله ها ، ویلیام رومی مقوله ها را به سه قسمت طبقه بندی می نماید : طبقه بندی فعال ، طبقه بندی غیر فعال ، طبقه بندی خنثی .

در طبقه های فعال دانش آموز با فعالیت های علمی و به طور کلی با یادگیری و آموزش درگیر است و یادگیری فعال را ارائه می دهد به آنها مقوله های فعال گفته می شود، در طبقه های غیر فعال دانش آموز مشغول فعالیت علمی به معنای واقعی نمی باشد و کتاب هایی که روی این مقوله ها تاکید نمایند، کتاب های غیر پژوهشی خواهند بود و مقوله های خنثی مقوله هایی هستند که نقش مهمی در ارزشیابی و تحلیل کمی کتب و متون درسی ایفا نمی کنند و بنابراین در ارزشیابی می توان از آنها صرف نظر نمود.

اهداف پژوهش

هدف کلی :

بررسی و تجزیه و تحلیل کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس فعال یا غیرفعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی.

اهداف جزئی :

- ۱- مشخص کردن میزان فعال و غیرفعال بودن متن کتاب درسی بر اساس روش ویلیام رومی.
 - ۲- مشخص کردن میزان فعال بودن و غیرفعال بودن تصاویر کتاب درسی بر اساس روش ویلیام رومی.
 - ۳- مشخص کردن میزان فعال و غیرفعال بودن فعالیت های کتاب درسی بر اساس روش ویلیام رومی.
- پرسش های پژوهش :
- ۱- آیا متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟
 - ۲- آیا تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟
 - ۳- آیا فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

پیشینه پژوهش

سالاری و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی در رابطه با تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم دوره ابتدایی از منظر فعال و غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ نشان داد که متن و تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ، غیر فعال و غیر پویاست و همچنین متن کتب بیشتر به ارائه حقایق و تصاویر به تشریح یک موضوع پرداخته و زمینه را برای فعالیت و درگیری دانش آموزان فراهم نمی کند اما تحلیل و بررسی سوالات نشان می دهد که این بخش از کتاب فعال و پویاست و دانش آموز را با فرایند یادگیری و تفکر درگیر می کند. شیما افتخاری در پژوهشی در سال ۱۳۹۴ با عنوان تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی نشان داد که کتاب مطالعات اجتماعی بیشتر به بیان حقایق و ارائه اطلاعات می پردازد و غیر پویا می باشد. همچنین در رابطه با ضریب درگیری برای پرسش ها نشان داد که پرسش های کتاب به روش غیر فعال و همچنین تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی به شکل غیر فعال طرح شده اند. عباسی و منتی (۱۳۹۴) در پژوهی با عنوان بررسی و تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سوم دبستان با تکنیک ویلیام رومی نشان دادند که متن ها و تصاویر در کتاب فعال و ضریب درگیری سوالات غیر فعال می باشد.

قریشی نسب و خادمی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ نشان دادند که متن کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۲ و تصاویر با ضریب ۰/۱ غیر فعال می باشد ، اما سوالات کتاب با ضریب درگیری ۱ فعال بوده و دانش آموزان را به فعالیت وا می دارد.

طبق مقاله ی دکتر محمد نوریان (۱۳۸۷) انتظار می رود در کتابهای درسی پایه های پایین تر تحصیلی، به دلیل توانایی کمتر دانش آموزان در خواندن ، بیشتر از تصاویر استفاده شده باشد. علاوه بر این دانش آموزان سالهای بالایی دوره ابتدایی توانایی بیشتری برای درک مفاهیم از طریق متن نوشتاری را دارند . از طرف دیگر وقتی تصاویر کتابهای درسی در فرآیند یاددهی - یادگیری نقشی مثبت ایفا می کنند که بر اساس اصول طراحی آموزشی انتخاب ، یا تولید شده باشند ، تصویری مرتبط با هدف درس ، انتخاب یا طراحی کند در غیر اینصورت گاهی اوقات حتی نقش محرک مزاحم را خواهند داشت (نلسون ۱۹۸۴).

احسان عمویی اسری و همکاران (۱۳۹۴) هدف پژوهش حاضر بررسی میزان توجه به پرورش مهارت های زندگی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از روش توصیفی جهت مشخص نمودن مولفه های مهارت زندگی و از روش تحلیل محتوا به منظور بررسی برنامه درسی استفاده شده است . جامعه آماری در بخش تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بوده که از این جامعه کتاب مطالعات پنجم به صورت هدفمند انتخاب شده است نتایج به دست آمده بیانگر این است که کتاب در پنج فرضیه که مورد تحلیل قرار گرفته ۵۹ امتیاز را کسب کرده است.

عباس قلاتاش و همکاران (۱۳۹۴) این پژوهش با هدف بررسی میزان توجه به ویژگی های شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی کشور ایران انجام گرفته است ، در این پژوهش از روش توصیفی جهت مشخص نمودن مؤلفهها و ویژگی های شهروند جهانی و از روش تحلیل محتوا به منظور بررسی و تحلیل برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی استفاده شده است . جامعه آماری آن در بخش تحلیل محتوا برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی کشور بود که از این جامعه ، برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم و پنجم ابتدایی به روش هدفمند انتخاب شده است . ابزار جمع آوری اطلاعات ، سیاهه تحلیل اهداف سیاهه تحلیل محتوای کتب درسی ، سیاهه تحلیل محتوای کتاب راهنمای

معلم و سیاهه تحلیل تصاویر بود که پس از مطالعه مبانی نظری و بسترهای قانونی، طرح پیشنهادی تهیه و تدوین شد و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی و کارشناسان مربوطه تعیین گردید. واحد تحلیل جملات مندرج در متن کتب درسی، متن اهداف، متن کتاب راهنمای معلم و نیز تصاویر مندرج در کتب درسی بوده است. در بخش تحلیل محتوا مهمترین یافته ها بیانگر آن است که در مجموع در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در بعد شناختی به میزان ۱۰/۲۰ درصد، بعد عملکردی به میزان ۶/۱۰ درصد و بعد نگرشی به میزان ۳/۱۵ درصد به ویژگی های شهروند جهانی توجه شده است که این موضوع بیانگر کم توجهی به این مؤلفه ها است. در بخش تصاویر نیز به میزان ۳۰ درصد به مؤلفه ها و ویژگی های شهروند جهانی توجه شده است.

زمانی آرا و نیرو (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب های علوم اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی از نظر میزان تاکید بر آموزش ارزش ها و مهارت های اجتماعی بر اساس نظرات معلمان» به این نتایج دست یافتند که، بیشترین میزان توجه کتاب های درسی تعلیمات اجتماعی (دوره ابتدایی به مؤلفه مهارت روابط اجتماعی، شناخت ارزش ها، کنترل هیجانات و فشار های روانی (خود کنترلی) که در حد بالا می باشد و کمترین آنها مهارت بهداشتی (زیستی و محیطی که در حد پایین می باشد. مهارت تفکر خلاق، خود شناسی، تصمیم گیری و مسئولیت پذیری، مهارت برقراری ارتباط با دیگران در حد متوسط می باشد.

قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای مقولات مهارت های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی به این نتایج دست یافتند که میزان مهارت اجتماعی خودگردانی با فراوانی ۲۱ پاراگراف و ۱۲/۰۶ درصد در مقایسه با دیگر مقولات مورد بررسی در پژوهش سهم بیشتری دار است. دیگر مهارت های اجتماعی همچون مشورت با دیگران و برقراری ارتباط هم با درصدی معادل ۸/۰۴ در جایگاه بعدی قرار دارد. در زمینه مهارت اجتماعی بیان کردن نه، پاراگرافی مشاهده نشد.

طبق مقاله محمد ابراهیم رزاقی و همکارانش (۱۳۹۲) که این پژوهش با هدف اصلی تحلیل محتوا تصاویر موجود در کتب درسی ۶ پایه ی تحصیلی است، نتایج تحقیق بیانگر آن است که وضعیت مؤلفه های مربوط در کتب درسی مناسب نیست و در پایه های دوم و ششم ابتدایی کمبود تصاویر ورزشی بیشتر احساس می شود از نظر وی تصاویر در کتب درسی نقش قلب کتاب را برعهده دارد زیرا هر تصویر معادل هزار کلمه است پس نیازمند برنامه ریزی بیشتری است.

روش شناسی

نوع تحقیق در این پژوهش توصیفی و روش آن روش تحلیل محتوا بر اساس روش ویلیام رومی است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش، مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی سال ۹۶-۹۷ بوده و نمونه به صورت تصادفی طبق نظر ویلیام رومی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. ابزار گردآوری اطلاعات، نوشته تحلیل مبتنی بر روش ویلیام رومی است که بر اساس مبانی نظری تهیه و توسط متخصصان علوم تربیتی تایید شد. واحد مطالعه درس های مندرج در کتاب واحد تجزیه و تحلیل متن، فعالیت ها، تصاویر کتاب است که بر اساس مقوله های فعال و غیرفعال تحلیل میشود که ملاک تشخیص آن تقسیم بندی ویلیام رومی است. از تقسیم بندی مقوله های فعال و غیرفعال ضریب درگیری به دست می آید. از نظرویلیام رومی، نظریه فعال بودن کتاب برای پژوهش مناسب یادگیری و آموزش به دانش آموزان است.

از نظر ویلیام رومی، ضریب مناسب برای فعال بودن محتوا عددی بین ۰/۴ تا ۱/۵ است. در چنین محتوایی، فراگیران به توانایی های تفکر، مشاهده، تحلیل گری، دقت، پویایی و انگیزه یادگیری دست می یابند و قدرت پژوهندگی و حل مسئله را کسب خواهد کرد. چنانچه ضریب درگیری فراگیر بیشتر از ۱/۵ باشد نشانگر آن است که تمامی جملات، تصاویر و سوالات کتاب از فراگیر انتظار دارد که به طور مرتب و مداوم به تجزیه و تحلیل بپردازد و دیگر امکان ارائه ی اطلاعات علمی به اندازه کافی در آن وجود ندارد و فقط فراگیران را به انجام فعالیت های متعدد فرا می خواند بدون اینکه اطلاعات کافی در اختیار او قرار دهد. (حسن مرادی، ۱۳۸۸)

الف) تحلیل متن :

- برای ارزشیابی متن، حداقل ۱۰ صفحه را انتخاب می کنیم.
- به طور مجزا ۲۵ جمله را از هر صفحه جدا می کنیم.
- بررسی نوع جمله ها : جمله های لفظی (دانستنی هایی که به طور مستقیم در اختیار دانش آموزان قرار میگیرد). جمله های درکی (یادگیری هایی که دانش آموزان برای رسیدن به آنها درگیری فعال دارند).

کدگذاری متن:

- a. جملاتی که دانسته ها را بدون تغییر و تفسیر بیان میکند. (جملات بیان حقیقت)
 - b. جمله هایی که سوالی هستند و بلافاصله جواب به همراه دارند.
 - c. جملاتی که کتاب به صورت نتیجه گیری بیان کرده است.
 - d. جملات تعریفی مثل هوش عبارت است از ...
 - e. جملاتی که از فراگیران میخواهد تعبیر و تفسیری انجام دهند
 - f. سوالاتی که بلافاصله جواب را به همراه ندارند
 - g. جملاتی که فعالیتی از فراگیران می خواهد
 - h. پرسش هایی که پاسخ به آن مستلزم آزمایش است
- بعد از مشخص کردن فراوانی طبق فرمول زیر عمل میکنیم.

$$\frac{A + B + C + D}{E + F + G + H}$$

ویلیام رومی معتقد است که اگر مقدار شاخص درگیری فراگیر بزرگتر از ۰/۴ باشد، متن کتاب فراگیران را به پژوهش دعوت می کند و اگر از ۰/۴ کمتر باشد، میزان پژوهش کتاب کمتر است. (یارمحمدیان، ۱۳۸۵)

ب) تحلیل تصاویر و شکل ها :

برای بررسی تصاویر و شکل ها باید مراحل زیر را به ترتیب انجام داد :

- انتخاب حدود ۲۰ تصویر از قسمت های مختلف کتاب به صورت تصادفی.
 - تجزیه و تحلیل تصاویر به صورت زیر :
 - a. تصویری که برای تشریح موضوع خاصی ارائه شده است.
 - b. تصویری که از دانش آموزان می خواهد با استفاده از موضوعات داده شده فعالیتی را انجام دهند.
 - c. تصویری که برای تشریح شیوه جمع آوری وسایل یک آزمایش آمده است.
 - d. تصویری که در هیچ یک از مقوله های فوق نمی گنجد.
- بعد از تعیین تعداد هر نوع باید طبق فرمول زیر اقدام شود :

$$\frac{B}{A}$$

اگر مقدار ضریب درگیری به دست آمده بیشتر از ۰/۴ باشد این کتاب توانایی فکر کردن را در فراگیران افزایش می دهد و اگر از ۰/۴ کمتر باشد موضوع ربطی به آموزش نداشته و تصاویر فاقد اعتبار است.

ج) بررسی و تعیین میزان شاخص فعالیت های پیشنهاد شده در کتاب درسی :

در این قسمت نیز میتوان تعداد ۱۰ صفحه یا بیشتر را به طور تصادفی انتخاب کرد و سپس مقدار فعالیت های پیشنهاد شده و تعداد کل صفحات مورد تجزیه و تحلیل را تعیین کرد. (میرزا بیگی، ۱۳۸۴)

کد گذاری فعالیت به شکل زیر است:

A: تعداد فعالیت های پیشنهاد شده

n: تعداد کل صفحاتی که مورد مطالعه قرار گرفته است.

بعد از تعیین تعداد هر نوع باید طبق فرمول زیر اقدام شود :

$$\frac{a}{n}$$

اگر ضریب به دست آمده بین عدد ۰/۴، ۱/۵ باشد فعالیت های کتاب مناسب است اما اگر از ۱/۵ بیشتر باشد، کتاب فعالیت محور است و فاقد اعتبار است.

یافته ها

۱- آیا متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

مقوله / صفحه	۱۴	۴۱	۶۳	۶۸	۸۰	۸۴	۸۸	۹۱	۹۸	۱۰۳	مجموع
A جملاتی که حقیقتی را بیان می کنند.	۱۸	۱۴	۲۳	۱۳	۲۶	۲۵	۲۵	۲۶	۲۶	۲۴	۲۲۰
B جملاتی که به بیان نتیجه گیری و تعمیم می پردازند.	۰	۱	۰	۲	۱	۰	۵	۵	۰	۰	۱۴
C جملاتی که یک مفهوم را تعریف می کنند.	۲	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵
D سؤالاتی که بلافاصله در متن پاسخ آنها داده شده است.	۲	۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷
E سؤالاتی که فراگیران برای پاسخ گویی به آنها باید به تحلیل اطلاعات بپردازد.	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
F سؤالاتی که مستلزم نتیجه گیری و استنباط شخصی یادگیرنده است.	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
G دستورالعمل هایی که از یادگیرنده اجرا و تحلیل برخی فعالیت ها را می خواهد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	سؤالاتی که پاسخ آنها به فراگیر واگذار شده و پاسخ مستقیمی در متن ندارد.	H
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--	---

$$\text{ضریب درگیری متن} = \frac{e + f + g + h}{a + b + c + d} = \frac{1 + 2 + 0 + 2}{220 + 14 + 5 + 7} = \frac{5}{246} = 0/020$$

از آنجایی که در روش ویلیام رومی معیار تفسیر ۰/۴ تا ۱/۵ می باشد ولی در محاسبات ، ما عدد ۰/۲۰ به دست آوردیم بیانگر این موضوع است که متن کتاب کمتر فراگیر را به پژوهش دعوت می کند و بیشتر توجه آن به ارائه ی دانسته ها ، جملات تعریفی و نتیجه گیری متمرکز شده است. با چنین شاخصی دعوت دانش آموز به تفکر، پویایی و بسیار پایین است و فراگیر کمتر فرصت کسب قدرت پژوهندگی و حل مسئله را دارد.

۲- آیا تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

مجموع	۱۰۶	۱۰۴	۱۰۱	۹۹	۹۵	۸۵	۶۱	۲۹	۲۵	۷	مقوله / صفحه
۵					۲	۱	۲				A
۶			۲							۴	B
۹	۱	۳		۳				۱	۱		C
۰											D

$$\text{شاخص درگیری تصاویر} = \frac{9}{5 + 6} = \frac{9}{11} = 0/81$$

همان طور که میبینیم ضریب به دست آمده ۰/۸۱ است و این مقدار بین مقدار تعیین شده ویلیام رومی (۰/۴ ، ۱/۵) قرار دارد ، پس تصاویر این کتاب توانایی فکر کردن را در فراگیران افزایش می دهد.

۳- آیا فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

مجموع	۱۱۱	۱۰۸	۱۰۱	۸۷	۸۳	۷۳	۶۸	۴۵	۲۲	۱۵	مقوله / صفحه
۳۴	۴	۳	۳	۳	۳	۴	۳	۴	۵	۲	تعداد فعالیت

$$\text{ضریب فعالیت محور بودن کتاب} = \frac{a}{n} = \frac{34}{10} = 3/4$$

همان طور که میبینید ضریب به دست آمده ۳/۴ است و این مقدار از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی (۰/۴ ، ۱/۵) بیشتر است و به این معناست که کتاب فعالیت محور است و برای دانش آموزان خسته کننده است.

نتیجه گیری

در این پژوهش به بررسی و تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی پرداخته ایم و آن را از نظر فعال و غیرفعال بودن با توجه به روش ویلیام رومی مورد بررسی قرار دادیم. برای رسیدن به این هدف، نتیجه به صورت سوال هایی مطرح و به بررسی آنها پرداخته شد. بر اساس نتایج به دست آمده از متن کتاب درسی با ضریب درگیری ۰/۰۲۰ متنی غیر فعال و غیر پویاست. چون که ضریب به دست آمده از ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی (۰/۴ ، ۱/۵) کمتر است. و این یعنی عبارت ها و مطالب کتاب اطلاعات را به صورت مستقیم به دانش آموزان ارائه می کند و هرگونه تفکر و کنجکاوی را از دانش آموزان می گیرد و مانع تحرک و فعالیت می شود و در نتیجه تاثیر کمتری بر مخاطب دارد و از دانش آموزان می خواهد تا در پی حفظ کردن مطالب علمی ارائه شده باشند بچنین کتابی در گروه کتاب های غیر پژوهشی به حساب می آید که در آن هیچ گونه نقش فعالی را در امر یادگیری به عهده ندارند و به او و ذهن او به عنوان یک سیستم بانکی نگریسته می شود که همیشه در پی حفظ و نگهداری و بایگانی است.

تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با ضریب درگیری ۰/۸۱ مابین میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی (۰/۴ ، ۱/۵) قرار دارد و این نشان دهنده اعتبار و دستیابی فراگیران به توانایی تفکر و مشاهده تحلیل گرانه است و این نشان می دهد که مولفان کتاب ، تصاویر را به خوبی انتخاب کرده اند که به طور صحیح دانش آموزان را به تفکر وا می دارد.

بر اساس بررسی صورت گرفته ضریب درگیری فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی ، ۳/۴ می باشد که از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی (۰/۴ ، ۱/۵) بیشتر است. این مقدار بیانگر این موضوع می باشد که کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی فعالیت محور بوده و باعث خستگی و بی رمقی فراگیران می شود.

با توجه به یافته های حاصل باید به این موضوع توجه داشته باشیم که هر گاه محتوای برنامه درسی به گونه ای ارائه گردد که یادگیرنده را به محتوای داده شده درگیر سازد یعنی اولاً سعی کنند یادگیرنده را به استفاده از تجربیات قبلی خود ترغیب نموده و ثانياً او را به تجزیه و تحلیل مطالب هدایت کند. در این صورت در وی قدرت تفکر و تعقل را پرورش خواهد داد زیرا یادگیرنده را به معنای دقیق کلمه به تجربه کردن وا داشته و فعالیت هایی را در وی بر خواهد انگیزد. در مقابل هر گاه اطلاعات و معلومات جدید به شکلی مشخص و کاملاً آماده در اختیار یادگیرنده قرار گیرند ، به حفظ کردن آنها قناعت خواهد کرد و چون موقعیتی برای فعالیت و تجربه کردن فراهم نیاید ، مطالب کاملاً به صورت حفظی و سطحی در ذهن یادگیرنده جای خواهند گرفت.

در چنین حالتی نه تنها آموخته های فرد او را در تفکر کردن کمک می کند بلکه حتی فرد امکان استفاده صحیح از آنها را نیز نخواهد داشت زیرا آموخته های جدید در صورتی می تواند به خوبی در آینده مورد استفاده فرد واقع شوند که دارای یک ساخت باشند و این ساخت زمانی حاصل می شود که فرد در جریان یادگیری فعالانه دخالت داشته باشد تا آنچه را که آموخته است با آن چه را که می آموزد درهم بیامیزد و از آن ها به ساخت معنا و تجربه جدید برسد. بنابراین ضرورت دارد مولفان و برنامه ریزان کتاب مطالعات اجتماعی در مقطع ابتدایی در متن و فعالیت ها تجدید نظر کنند تا تاثیر بیشتری در یادگیری دانش آموزان داشته باشد.

پیشنهادهای

۱- با توجه به نتایج جدول متن؛ شاخص درگیری یادگیرنده ۰/۰۲۰ می باشد که کمتر از معیار تفسیر ویلیام رومی است با توجه به اینکه تعداد جملات لفظی از جملات درکی در متن کتاب بیشتر می باشد، به منظور افزایش میزان درگیری دانش آموز با کتاب و محتوای مورد نظر در راستای تحقق هر چه بیشتر پرورش روحیه پژوهشگری و کاوشگری در دانش آموزان نیاز به تدوین و طراحی جملات درکی بیشتر، به نحوی که تمام صفحات درس کتاب را پوشش دهند. گنجاندن موقعیت های مبهم و خلاقیت برانگیز و استفاده از روشهای فعال در ارائه حقایق و مفاهیم لازم و ضروری است. من لسان باید کیفیت و متن دروس را به گونه ای ارتقا دهند که دانش آموزان ضمن حرکت در مسیری هموار به طور تدریجی با فرایند یادگیری درگیر شوند و خود در تولید مفهوم مشارکت کنند و سطح یادگیری خویش را ارتقا دهند.

۲- یافته های حاصل از تجزیه و تحلیل تصاویر، نشان داد ضریب یادگیری دانش آموزان با تصاویر کتاب ۰/۸۱ می باشد که این مقدار از نظر ویلیام رومی نشانگر آن است که تصاویر کتاب به شیوه فعال ارائه شده و فراگیر را درگیر میکند. با این حال از آنجا که دوره ابتدایی و زبان تصویر از زبان نوشته گویاتر و رساتر است و چنانچه در نگاه اول فراگیر بتواند با کتاب درسی ارتباط برقرار کند در او رغبت خواندن متن و مفاهیم درون آن هم ایجاد خواهد شد. در زمینه تدوین کتاب باید تلاش شود از تصاویر جذاب و دوست داشتنی استفاده شود. چرا که یکی از ابزارهای مفید پرورش حس زیبایی دوستی در کودکان استفاده موثر از تصاویر می باشد و بهتر است تصاویر کمی جذاب تر و با رنگ بندی شاد تر با توجه به سن دانش آموزان ارائه شوند. تصاویری که موجب جلب توجه بیشتر بشوند نسبت به سایر تصاویر بیشتر در ذهن باقی می ماند و موجب علاقه دانش آموزان به درس مذکور می شوند.

۳- همانطور که قبلاً بیان شد شاخص درگیری فعالیتهای طراحی شده در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی ۳/۴ می باشد. این یعنی محتوای کتاب، دانش آموزان را به انجام فعالیت های متعدد فرا می خواند. بر اساس شرایط سنی این سطح از دانش آموزان از مولفان انتظار می رود تعداد فعالیت های پیشنهادی در کتاب را به حد اعتدال برسانند و از خستگی دانش آموزان جلوگیری کنند.

۴- بهتر است تحقیقات کلی و جامع تر توسط سایر محققین و افراد صاحب نظر در این عرصه در رابطه با محتوای این کتاب مذکور صورت گیرد از تمامی جوانب مورد نقد و تحلیل و بررسی قرار گیرد تا در انتها با تقویت نقاط مثبت و رفع نقاط ضعف یک کتاب با محتوای کامل و مناسب تهیه و تدوین گردد. زیرا این دانش آموزان همان آینده سازان فردا هستند.

منابع

- یارمحمدیان ، محمد حسین ، (۱۳۹۳). مبانی و اصول برنامه ریزی درسی : انتشارات یادواره کتاب.
- یارمحمدیان ، محمدحسین ، (۱۳۸۱). اصول برنامه ریزی درسی : انتشارات یادواره کتاب.
- ظفری نژاد ، عادل ، (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب درسی : انتشارات کوروش چاپ.
- عزیزی ، وحید ، (۱۳۹۴). تحلیل محتوا بر اساس روش ویلیام رومی.
- نوری ، زهرا ؛ قاسمی ، حدیث. تحلیل محتوای علوم تجربی بر اساس روش ویلیام رومی.
- رزاقی ، م ؛ ایزدی همت آبادی ، ف ؛ مولائی ، م ، (۱۳۹۲). تحلیل محتوای تصاویر کتاب های دوره ابتدایی : شماره ۴۹-۳۶-۴۰.
- نوریان ، محمد ، (۱۳۸۷). بررسی چگونگی به کارگیری اصل تاکید در طراحی تصاویر کتاب های درسی پایه پنجم ابتدایی . علوم تربیتی : اندیشه های نوین تربیتی : شماره ۱۶ . ۱۲۷-۱۴۴ .
- سالاری ، زهرا ؛ نوید، مهناز، اردانی ، آزاده ، (۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم و پنجم دوره ابتدایی از منظر فعال یا غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ ، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی ، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- عباسی ، حسین ؛ منتی ، بهاره ، (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سوم دبستان با تکنیک ویلیام رومی ، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی ، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- قریشی نسب ، هانیه السادات ؛ خادمی ، فاطمه ، (۱۳۹۴). تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی در سال ۹۴-۹۵ ، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی ، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- کریندروف ، کلاوس ، (۱۳۹۰). تحلیل محتوای مبانی روش شناسی ، ترجمه هوشنگ نایی ، چاپ دوم ، تهران : نی کانل، وف ، تاریخ آموزش و پرورش در قرن بیستم ، ترجمه ی حسن افشار (۱۳۶۸) ، تهران : انتشارات نشر مرکز.
- میرزا بیگی ، علی ، (۱۳۸۰). برنامه ریزی درسی و طرح درس در آموزش رسمی و تربیت نیروی انسانی. تهران : یسپرون.
- قاسمی ، اسماعیل ؛ مجیدی پرست ، سجاد ، (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مقولات مهارت های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی ، پژوهش در برنامه ریزی درسی ، سال یازدهم ، دوره دوم ، شماره ۱۶ ، ص ۷۴-۸۳.
- زمانی آرا ، فرناز ؛ نیرو ، ملودی ، (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب های علوم اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی از نظر میزان تاکید بر آموزش ارزش ها و مهارت های اجتماعی بر اساس نظرات معلمان. سومین همایش ملی سالیانه علوم مدیریت نوین ، گرگان ، انجمن علمی و حرفه ای مدیران و حسابداران گلستان ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول.